

מייחדי האל "הדרוזים" רקע כללי, ייחודיות

עובדות, סתירות ומה שביניהם

מנצור רדואן יוני 2017

תקציר :

במאמר זה אעמוד על מקור ומאפייני מייחדי האל "הדרוזים" בהיבטים השונים, לאור הדעות החלוקות, לדבר זמן ומקום התהוות קהילת מייחדי האל "הדרוזים" [אל-מוחדון א-דרוז], התפתחות דתם ואמונותיהם, אף שהיו נגיעות קלות של חוקרים מתחומים שונים שניסו לחקור את הנושא בהיבטים ההיסטוריים, אנתרופולוגיים, חברתיים, תורשתיים, אמונה ומורשת, רב הנסתר והסותר בין תחומי החקירה השונים.

יש הרואים את התולדה של "דת הייחוד" הדרוזית כתוצאה של מפגש בין הפילוסופיה היוונית, התיאולוגיה המוסלמית לבין "השיעה" הקיצונית. כשהגורם הדתי, הפוליטי והפילוסופי קבעו יחס מיוחד של מייחדי האל דרוזים לאל שמבדיל אותם מדתות אחרות. (סאלח, 1998: 29). ויוצר הבחנה ברורה בין מהות האל ובין תאריו והפרדה גמורה בינו לבין בראיו, אין לו תכונות גשמיות או אנושיות כלשהן ואין לכנותו בשמות או בתארים אנושים (נג'אר, 1965: 83-85).

הגישה ההיסטורית מצביעה על התהוות "דת הייחוד" במאה ה-11 לספירה במצרים, כפי שאעמוד על כך בהמשך, מנגד הגישה המוטבעת באמונה של "מייחדי האל" ואשר באה לידי ביטוי באמונה עמוקה כי דת זו עתיקת יומין במהותה, בת מיליוני שנים ואף בצמידות להיווצרות היקום. אך לא היה ייחוס משמעותי לצד הסמנטי, כך שלא ייחסו חשיבות לשם הדת ולא נשמר שם אחד ואחיד לאורך השנים. משמע שיתכן כי דת זו קיימת בשמות שונים באותה מהות. התהוותה הייתה כנראה עם ההתגלות האלוהית הראשונה לפי אמונה זה התקיימה לפני 343 מיליון שנים, כל זאת בכדי להקל על האדם להכיר את בוראו ולקרב את הרחוק והבלתי ידוע בהתאם להבנתו ולהכרתו של האדם ובכדי להסיר מהספק שמכון באדם באשר הוא (סאלח, 1998: 31). תופעת ההתגלות האלוהית חזרה על עצמה מספר פעמים בכדי לאפשר לכל תושבי היקום הזדמנות שווה להכיר את הבורא (סאלח, 1998: 31). אף-על-פי-כן ולמרות הסברה שאמונה באל אחד מובנת לאדם וחלק מהיצר האנושי, נותרו כ-16.3% מתושבי היקום ללא אמונה או שיוך דתי, (Pewfourm.org/2012/12/18).

מבוא:

כפי שמסתמן לעת עתה, ישנה סתירה שאינה מתיישבת בין הגישה ההיסטורית לבין הגישה הדתית בכל הקשור להתהוות וצמיחת דת "מייחדי האל" ויהיה מקום להתעכב עליה בשלב מאוחר יותר. ראשיתה של הדת הדרוזית לפי הגישה ההיסטורית, בשונה מהגישה הדתית, הינו בתקופת שלטונו של "אל-חאכם באמר אללה", השליט בווי האל- החליף השביעי בשושלת הפאטימית (996-1021), אשר עלה על כס השלטון בהיותו נער בן 11 לערך (אבו רסלאן, 2007: 37). הוא היה שליט שונה מקודמיו, העניק חירות לעבדים, הנחיל חוקים, נלחם בשחיתות השלטונית, העניש בחומרה רבה פקידים וסוחרים שעשקו את הניתנים, עמד מקרוב על אשר עובר על נתיניו, צווה אותם לעבוד ולאגור ייצור לשנות בצורת, סגר מקומות בילוי מתיירנים ובלתי מוסריים, פעל לכונן שלטון צודק, דאג לפיתוח המדע והתרבות, עודד ידע ולמידה והקים מוסדות לימוד כגון "בית אל-חכמה", בית התבונה והידע,

הקים ספרייה ומוזיאון להתכנסות מדענים, סופרים, משוררים, פילוסופים והוגי דעות ועוד אותם לקדמה ולהישגיות בתחומם. אישיותו והשינויים שחולל לחברה ולמדינה ה-"פאטימית" תרמו רבות בין היתר לצמיחתה של דת הייחוד "הדרוזית", אולם, העמימות שהייתה סביב דמות "אל-חאכם" יצרה פרשנויות שונות אודותיו, כך שהיסטוריונים הנמנים על דתות אחרות כמוסלמים, סונים ונוצרים נטו לרוב לפרש את הצווים שהביא כאמור לעיל, בצורה שלילית וכן כלפי "אל-חאכם" בעצמו (סאלח, 1998: 24). מנגד בעיני מייחדי האל "הדרוזים" נחשב "אל-חאכם" לדמות קדושה ונערצת, התגלמות האל עלי אדמות. הזרוע הביצועית שדאגה להפצת הדת "הדרוזית" הינה "חמזה בן עלי" (פרסי במקורו) קרוב לשנת 1017, ולאחר ש"אל-חאכם" הכריז עליו כ-"אימאם" הכהן הגדול של דת מייחדי האל, הקים מערכת הטפה (סאלח, 1984: 30-32), אירגן את העדה וכתב את התורה הדתית וקיבל את הסכמתו של "אל-חאכם" לתוכן האגרות שכתב.

סיפור הווייתה של דת הייחוד הדרוזית, מסופר בצורות שונות אך ברובן גלויה הזיקה בין הדת והאסכולה האסמעילית. האגרות שהפיץ "חמזה" ועוזריו כוללות התנצחויות עם הדוקטרינה "האסמעילית", עם האסלאם הנצרות והיהדות. מצד מייסדי הדת ניכר מאמץ לגייס את בני הכתות והדתות הללו לדת הייחוד. כבר בשנה הראשונה להופעת הדת "החדשה", שנת 1017, התחילו להתגלות בקיעים בתנועה. "נשתכין אל דרזי", פרסי במקורו ואולי תורכי שהגיע לקהיר ב 1016, אחד המטיפים הראשיים ניסה להתקומם ולטעון לעצמו את תואר ה"אימאם", הכהן הגדול, ואת הנהגת הדת, כל זאת משייב לבסס את מעמדו בקרב גורמי ממשל ומפקדי צבא ומשחשב עצמו בעל השפעה. בסוף שנת 1017 וראשית 1018 פעל "אל דרזי" לבדו, על דעת עצמו והטיף למתירנות, לפריקת עול מוסרית ואף התנצח עם בני דתות אחרות. מעשיו של "אל-דרזי" הזמינו התקפה מצד אויבי הדת, וקומם נגדו גם את תושבי קהיר, וב-1019 הוצא להורג, "חמזה" המשיך בהטפה, הפעם ביתר זהירות, ומשקינן החשש בלבם של "חמזה" ועוזריו הראשונים, כי רבים הצטרפו לחבר המאמינים, עקב מניעים אישיים ותאוות בצע, "אל-חאכם" החליט להסיר מעליהם את החסות שהעניקו הוא ו-"חמזה" ובליל 12-13 בפברואר 1021 עלה להר "אל-מקטם" שליד קהיר ונעלם, פרשת היעלמותו של "אל-חאכם" נשארה עלומה.

"חמזה" ושלושת עוזריו הסתתרו והחלה תקופת מבחן ורדיפה תחת שלטון "עלי אל-ט'אהר" (1021 – 1036) ועוזריו, כתוצאה מן הרדיפות והטבח ששרר, המייחדים נעלמו מקהיר, הפצת הדת הוגבלה עם היעלמותו ההיסטורית של "אל-חאכם" בשנת 1021, מאז התכנסו נאמני דת הייחוד לתוך עצמם כדי לשמור על סוד דתם וייחודה ובשנת 1043 "נסגר השער" באופן סופי בפני מצטרפים חדשים. לציין שלפי המסורת הדרוזית, רבים שומרים על הדת ייחוד האל, הדת הדרוזית בסתר עקב הנרדפות שסבלו ממנה והם מפוזרים ברחבי העולם חלקם מתגוררים בהודו, בתורכיה, במרכז אסיה, בצפון אפריקה ובמקומות נוספים לא מעטים בעולם, תוך שמירה על אמונתם המקורית בעודם מנהלים אורח חיים תחת זהות אחרת, ללא הכינוי דרוזים או מייחדי האל, כפי שעלה בסקירה קודמת אודות דתות דומות בשמות שונים אשר רב הדומה בינם לבין דת מייחדי האל זו.

הקהילה "הדרוזית" ובשל נרדפות כאמור לעיל, הסתגרה בכפרים במרומי הרים תוך נקיטת אמצעי הגנה וקיימו את אורח חייהם הדתי והייחודי. אולם היו ערים ומעורבים למתרחש סביבם כך שבזמן מסעות הצלב נלחמו "הדרוזים" בצלבנים לצד המוסלמים והצליחו לסלק את הצלבנים מבירות, ולאות הוקרה זכו בשלטון עצמי בהרי הלבנון. ב-1187 נלחמו בצלבנים בקרב חיטים וגברו עליהם, ב-1260 השתתפו בקרב "עין ג'אולת" עין חרוד לצד הממלוכים נגד הטטאריים. בהיבט הרוחני בתקופת "אלאמיר א-סייד" (1479-1419) התגבשה

והתבססה האמונה הדרוזית בקרב המאמינים לאחר איסוף האגרות, מיון, הוצאת היסודות הזרים שחדרו אליהם עם הזמן (47 יסודות זרים) ופירש את כתבי הדת, פירוש אחיד ומוסמך (פלאח, 2000: 24-25).

שיא הפריחה המדינית של "הדרוזים". היה במאות 16-17, בזמן שלטון שושלת מען (-1516 1697), שלטון פח'ר אל-דין הראשון (1516-1644) ובפרט בתקופת שלטון "פח'ר אל-דין" השני (1585-1635). אחרי 200 שנות שלטון שושלת "מען", השלטון עבר לשושלת "שהאב" (1697-1860). בתקופה זו אברהם פאשא רדף והתנכל למייחדי האל "הדרוזים", בשנת 1860 פרצה מלחמת אזרחים בלבנון השלטון העות'מאני ליבה את חילוקי הדעות והעמיקן ובין השנים 1925-1927 פרץ מרד הדרוזים נגד הצרפתים בהנהגתו של "סולטאן אל – אטרש".

מתודולוגיה ודין :

המחקר היסטורי והאנתרופולוגי הגדיר את מייחדי האל "הדרוזים" בכינוי "שוכני הרים" (Hitti, 2014) אולם בכתבי הנוסע בורקהרדט שביקר במזרח התיכון במאה ה-19 בשנים 1810 – 1812, הוא עמד על מצב קהילה זו, תולדותיה ונתח תופעות שראה במו עיניו ובין היתר, חקר אודות זמן התיישבות מייחדי האל "הדרוזים" ומצא שזו התיישבות עתיקת יומין (Burkckhardt, 1822: 305, פלאח, 2000: 54-64). ובכתבי אוליא הנוסע צ'ילבי, שביקר במזרח התיכון בין השנים 1649 – 1670, מצויין כי "הדרוזים" יודעים מימי אבותיהם את מקומות קבורתם של בני הנביאים ושל בני הנביאים ויתכן שיש בכך יותר מאשר עדות ורמז לעתיקות התיישבותם בחבל ארץ זה (דנה, 1998: 175). ככל התיישבותם הייתה בהרים, ובוודאי במזרח התיכון כל שבישראל התגוררו במעלה הר חרמון, הרי הגליל ובהר הכרמל, בסוריה בהר חוראן / הר הדרוזים ובלבנון בהרי הלבנון והרי א-שופ (Almog, 2016). התיישבותם בהרים נתנה למייחדי האל הגנה מפני רדיפות ואפשרה להם לקיים חיי חברה סגורה, התנהלו במעגל סגור ולפי האורח וההווי הדתי המתבקש בדתם, בין היתר שמרו על הטוהר הגנטי של מייחדי האל "הדרוזים" ומנעו התערבות גנטית חיצונית (Scarlett, et. 2016). יתירה מזו לפי עקרונות הדת ומנהגיה מי שנישא ללא דרוזית, הוא/ היא מנודים חברתית ופיזית. מימושו של עיקרון זה הלכה למעשה, נשתמר והשתרש לאורך השנים (Dana, 2003: 116-129) והשאיר את האופי הבסיסי לזהות גנטית ייחודית בקרב מייחדי האל "הדרוזים" (Radwan, 2016).

האנדוגמיה- החתונה מתוך מעגל חברתי סגור וקרבת הדם בתוך מייחדי האל הדרוזים נשתמרה ויצרה אוכלוסייה ייחודית המאופיינת בגנים ייחודיים משלה וכן מבנה חברתי שהביא לקבוצת לאום ייחודית משללה (Shlush, 2015). גם מחקר גנטי השוואתי נוסף השווה בין 4 דורות של מייחדי האל "הדרוזים" בישראל והשווה אותם עם גנים של נמנים על קהילה זו בסוריה ובלבנון העלה מסקנה של מייחדי האל "הדרוזים" בידוד גנטי ואשכול גנטי ייחודי ושונה מהאוכלוסייה הסובבת אותם. (Zidan, 2014).

עד כאן אנו מבחינים במיקום טריטוריאלי מזרח תיכוני של מייחדי האל המתוחם, במאה ה-12. אולם, האבחון הביולוגי ממקם את ראשוני מייחדי האל "הדרוזים" לאזורים ההרריים של דרום מזרח תורכיה, צפון עיראק, דרום סוריה, כאשר אשכול צאצאי מייחדי האל. "הדרוזים" מתנהל ונע בין שלושת האזורים הללו (Scarlett, et. 2016).

ובבחינת התכונות התורשתיות הדומיננטיות בקרב מייחדי האל "הדרוזים", נמצא כי אותן תכונות גנטיות שולטות קיימות בקרב האוכלוסייה הגרה בין הים הכספי והשחור, ובמערב אסיה כולל תורכיה, איראן, אפגניסטן וקווקז (Yardumain, et. 2011, Cristtofaro, et. 2013, Tarkhnishvili, et. 2014).

מחקר עדכני (2016) שבחן והשווה את המבנה הגנטי והפיזור הגיאוגרפי של מייחדי האל בקרב אוכלוסיות במקומות שונים, העלה כי קיימת חתימה גנטית גבוהה בין מייחדי האל "הדרוזים" לבין אוכלוסיות שהתגוררו במעלה פסגות ההרים הרחבות באזור דרום מזרח תורכיה, צפון עיראק ועד הר "חוראן" בסוריה. ההשוואה הגנטית במחקר זה העלתה עוד כי מייחדי האל "הדרוזים" הם חלק מאשכול גנטי אחד המכיל אוכלוסיית מערב אסיה, אדיג'י, (DYGIE קבוצה אתנית קווקזית), ארמנים, קפריסאים, גאורגיים איראנים, ליזג'ינים (Lezgin קבוצה אתנית המתגוררת בין רוסיה אזרבייג'ן והים הכספי) ותורכים כמפרט ב- מפה 1 (Mscartet, et., 2016). השוואות גנטיות עם דגימות עתיקות יומין של (D.N. A) העלו דמיון גנטי בחתימה גבוהה בין הגנים של מייחדי האל "הדרוזים" לבין גנים של ארמנים ושל אנטולים (תורכים היום) שחיו בתקופת הברונזה בשנים 3300 – 1200 לפנה"ס ולתקופה הכלקוליתית 4500 – 3300 לפנה"ס (Lazaridis, et., 2016).

ובבואנו לבחון אילו הגרות אוכלוסייה התרחשו בין אזור זה ונעו דרומה למזרח התיכון, ניתן להצביע על הצבא הסלג'וקי התורכי אשר הגיע לסוריה הגדולה ולארץ כנען והתיישב באנטוליה, באירן ובסוריה בתחילת המאה ה-11 (Pecock, 2015).

הדמיון הגנטי בין הסלג'וקים לבין מייחדי האל הדרוזים נתמך במספר מחקרים גנטיים, ובין היתר בהשוואת הגינום של מייחדי האל עם גינום עתיק (Slush, et. 2008, Lazaridis, et. 2016) אולם, אציין כי באספקט ההיסטורי, לחלק מהחוקרים לא נראה סביר השיוך בין הסלג'וקים לבין מייחדי האל "הדרוזים" בשל הסברה שצמיחת הדת "הדרוזית" בפרימה ההיסטורית הייתה שלוש שנים לפני התפשטות הסלג'וקים לסוריה הגדולה (Firro, 1992).

הדעות לעניין התהוות, צמיחה וזהות מייחדי האל "הדרוזים", מגוונות ולא אחידות, גם כאשר אנו בוחנים אותם בהיבטים השונים, היסטורית, חברתית, ביולוגיות ואנתרופולוגיות, אך מסוכם שנוסף רובד ואספקט נוסף, למגוון הדעות עשיר זה. מגוון זה זכה לפרסום ומאמין כי זכה לחשיפה בפני בני קהילת מייחדי האל, אולם לרוב בני קהילה זו לא השיבו ולא התייחסו לתכנים אשר נאמרו עליהם "באותו מטבע", ואף לא התגוננו נגדם כלל, ככל הנראה בכוונה תחילה כדי להותיר אותה בעמימות וכחלק מהעיקרון ההישרדותי של קהילה זו. בכך תרמו בעצמם לחוסר בהירות זו ואף לעיתים גרמו למשבר זהות מובנה הבולט בקרב בני קהילת מייחדי האל "הדרוזים", לרבות במשטרים דמוקרטיים או במשטרים בהם קיים שוני לשוני בין קהילת מייחדי האל לבין הקהילה הדומיננטית, אשר יכול להוות מחסום פסיכולוגי במידה מסוימת למוביליות חברתית. משבר הנע בבין זהות ייחודית של מייחדי האל הדרוזים לבין זהות לשונית ערבית לבין זהות לאומית טריטוריאלית (לנדאו, 1992: 38-39). בבואנו לבחון את ייחודיות מייחדי האל "הדרוזים" בהיבט הגנטי עולה מהמחקרים כי בין הנמנים על קהילה זו קיים דמיון גנטי גבוה מאד שמבדיל אותם, בצורה משמעותית, מעדות אחרות במזרח התיכון. דמיון זה הוערך כקיים מזה 22 – 47 דורות ועוד עולה כי לא נמצאו עדויות לכניסת גנים חדשים למאגר הגנטי של מייחדי האל "הדרוזים". וכי הגנום שלהם קיים לפני צמיחת האסלאם, מאות שנים לפני המאה ה-11, המועד היסטורית לצמיחת דת הייחוד ואף קיים דמיון גנטי לאוכלוסייה האירופית לרבות מזרח אירופה וזו האיראנית (Zidan, et. 2014).

אם כן לדבר התהוות קהילת מייחדי האל "הדרוזים" ומקורם, ישנם דעות רבות (א-דביסי, 2006: 154-161) הדעות נשענות על מקורות שונים ולעיתים אף מתוך מניעים מגוונים, אסכם ואומר שאלה עיקרי הגישות שפורסמו:

מייחדי האל "הדרוזים" הם ערב של עמים עתיקי יומין או מיזוג של ישמעאלים, פרסים, נוצרים, הודים, ארמנים וכורדים, הישראלים הקדמונים, השומרונים, זרדשתים, הודים וניאו-אפלטוניים (Hitti, 1928).

לערב רב זה שתי זיקות ביולוגיות, האחת לדרום מזרח תורכיה וצפון עיראק והשנייה חופפת לאזור הרי הזגורס, המשך להר האררט (Yardumain, et. 2011, Cristtofaro, et. 2013, Tarkhnishvili, et. 2014).

או שמא מקורם מהתורכמנים או המגולים או החיתים או המידיינים או ח'וארזמים (חתי, 1978: 315).

יש הרואים בהם פקיסטנים החיים על גבול אפגניסטן תחת השם הונזה HUNZA (ג'ונבלאט, 1972: 93). ג'ונבלאט ראה במייחדי האל "הדרוזים" גם כן כעם ששורשיו חוזרים לאחור חמשת אלפים שנות היסטוריה, עוד ראו בהם כאירופיים, צרפתיים או ממוצא הדרוידי (הכוהנים בבריטניה העתיקה) אשר השתכנו על ההרים במזרח התיכון בעקבות מלחמת הצלבנים כפי שמופעים בכתבי הנוסע הצרפתי ואן די וילד שביקר באזור המזרח התיכון בין השנים 1783-1785 (פלאח, 2000: 56, זהר א-דין, 1994: 76-77).

או GAULIOS גאליים, פיניקים או ארמיים (אל-תורבי, 2003).

או שבטים ערבים שהיגרו מחצי האי ערב, גרו בעיראק ועברו לסוריה, לבנון וישראל (זהר א-דין, 1994: 75-88, אל-תורבי, 2003: 4-1).

או שמייחדי האל "הדרוזים" מקורם בפרס מבחינה אתנית ודתית (גרנות, 1984: 12).

מסקירה זו אנו עדים כי קיימות דעות רבות להתהוות מייחדי האל "הדרוזים", בהיבט של זמן ומקום התהוותם וצמיחתם וכן לדבר זהותם, לפעמים אף הסתמנה סתירה בין הדעות, כעת אנסה ליישב בין הסתירות עד כמה שניתן.

האמונה קבעה כי דת זו עתיקת יומין אשר התגלגלה במשך מיליוני שנים, לעתים באופן גלוי ולעתים באופן נסתר, ותחת קבוצה גדולה ממנה וכחלק מתהליך הישרדותי. אמונה זו באה לידי ביטוי בהתגלויות האל בצורת אדם בכדי להקל את ההבנה של מהות האל בקרב בני אדם (אבו שקרא, 1978: 11-15), וזה בה לידי ביטוי לפני 343 מיליון שנה ובמשך 72 פעמים חלק מההתגלויות זכו לסקירה מורחבת בספרי הדת, תוך ציון מקום וזמן ההתגלות וחלק אחר מההתגלויות זכה לציון מקום בלבד ולפעמים רב הנסתר אודות התגלויות אלה. (סלימאן, 1963: 53-54).

בבחינת התכונות התורשתיות ניתן לזהות כי קיים ייחוד גנטי לקבוצת מייחדי האל במקומות השונים במזרח התיכון ומחוצה לו מחד גיסא, ואף קיימת חתימה גנטית גבוהה של מייחדי האל "הדרוזים" בימינו לבין שרידי אדם מתקופות שונות כפי שבא לידי ביטוי בסקירה לעיל, מאידך גיסא. הדמיון הגבוה בתכונות הגנטיות אף מתייחס לאותם שרידים מתקופת הברונזה בשנים 3300 – 1200 לפנה"ס ומהתקופה הכלקוליתית 4500 – 3300 לפנה"ס.

תוצאות :

ברור אפוא, כי ייחוד גנטי ומובהקות כזו לא יכולה להתקיים בפרקי זמן קצרים. כל אלה מתכנסים היטב עם התפיסה של האמונה, בייחוד האל ומקורותיה, לכל הקשור לקיומם עתיק הימין. להוסיף כי קיים דמיון רב בין דת מייחדי האל הדרוזים לבין דתות נוספות בעולם (מנצור: 2015), דבר שגם הוא המתכנס היטב עם האמונה של מייחדי האל הדרוזים עצמם, לקהילה זו של מייחדי האל "הדרוזים" לא נשתמר שם או כינוי אחד ויחיד שהלכו עמו לכל אורך הדרך, אם כי ניתן למצוא קהילה זו בשמות שונים על פני ההיסטוריה וחבלי ארץ שונים, אולם, מושגים ושמות כמו תבונה, ידע חוכמה ויסוד, מאפיינים דת זו וחזרו על עצמם בשמות ובעקרונות של דתות דומות עד מאד, לרבות בתכנים של האמונה ונסחי דת זהים. אין כל הכרח שיכירו אחד את השני וקבוצה את משניה. מספרם על פי המקורות של הקהילה, קבוע ונאמד ברבע מתושבי היקום (ג'נבלאט, 1978:58). מכאן ואם קיום דת זו עתיק יומין כפי שמאמינים אזי אין שיוך רטרואקטיבי של נביאים, פילוסופי או הוגי דעות כדוגמת אפלטון, פיתגורס, אדריס, הרמס וכדומה אם כי הם חלק מובנה מאמונה זו. ההזמנה להצטרפות לדת מייחדי האל זו כאמור הייתה פתוחה ונפרסה על פני היקום במשך תקופות ארוכות, לא התמקדה בטרטוריה אחת, או בשפה לשונית אחת או בקהילה או בעם אחד ונתנה חשיפה והזדמנות שווה לכולם, בכדי להכיר ולדעת אותה ולבחור באם להצטרף אליה ולהימנות על שורות מאמניה.

מסקנות :

ההזדמנות האחרונה בה נפתחו "שערי" דת הייחוד "הדרוזית" בפני הצטרפות מאמנים חדשים הייתה ככל הנראה במאה ה-11 ואשר לה יש סיקור היסטורי. לקהילה זו של מייחדי האל במזרח התיכון, נדבק בטעות הכינוי "דרוזים", אולם אין זה השם המקורי והאמיתי (חסין, 1968), כאמור הפצת הדת עודדה הזמנה והצטרפות, לא התמקדה בטרטוריה או בקהילה מסוימת, ובין היתר הופצה במצריים, בצפון אפריקה, בחצי האי ערב, בעיראק וסביבתה על מגוון הקהילות שגרו שם, הופצה בפרס, בהודו, באנטוליה ובקרב עמים נוספים (א-דביסי, 2006: 45-96).

הפצת הדת לאזורים ולעמים השונים בוצעה בשפתם האם של אותם עמים, כך שנוסחי האגרות וספרי הדת הותאמו לשפת העמים השונים, מכאן שטעות ככל הנראה לזהות ולשייך בני קהילה זו ללאום אחד ולהדביק אותו אליה, לא נכון לשייכה ללאום טריטוריאלי או לשוני או לפי תחושת שייכות ספציפית כאשר המכנה המשותף הרחב ביותר הוא, זהות אתנית פרימורדיאלית המושתתת על קשרים ביולוגיים, (חלבי, 2006: 92-95, Smith, 1998). בזהות זו קודים הנהירים רק לחברי הקבוצה, ואף נבדלים בחזותם החיצונית, ולדברי ג'נבלאט יכול לזהות מייחד אל "דרוזי" גם אם ייטמע בין עשרים אחרים לא בני קהילה זו (ג'נבלאט, 1978: 48, 50), ככל הנראה זו זוהי זהות מיסטית ייחודית להם, הטומנת בחובה אמונה ייחודית כחלק ממרכיב זהותי, המושתתת על תשתית חברתית דתית ובדלנית.

ביבליוגרפיה :

- אבו רסלאן, ס. פואד (2007), אלחאכם באמר אללה וחמלאת אלמוארכין אד'אלמה, (השליט בצווי האל ומבצעי ההיסטוריונים העושקים), הוצאת א-שוף לבנון . (ערבית).
- אבו תראבי, ג'מיל (2003) , מן הם אלמוחדון א-דרוז? (מי הם מייחדי האל הדרוזים)..הוצאת דאר עלא א-דין, דמשק. (ערבית).
- א-דביסי, סלים, יוסף. (2006) אהל אתוחיד "א-דרוז". (אנשי ייחוד האל "הדרוזים") הוצאת המרכז התרבותי הלבנוני, כרך 4. (ערבית).
- אמין, טליע. (2001) א-תקמוצ (גלגול נשמות). הוצאת מערצ' אלשוף, לבנון (ערבית).
- גרנות, יגאל. (1984). הדרוזים, משרד החינוך והתרבות \אגף הנוער\ היחידה לידיעת הארץ, לימודי שדה, ישראל.
- ג'ונבלאט, כמאל. (1972) אדב אלחיאית (נימוסי החיים), דארצאדר, בירות. (ערבית).
- ג'ונבלאט, כמאל. (1978) האדה(י) וצית(זוהי צוואתי), המוסד הלאומי הערבי לדפוס ופרסום, לבנון. (ערבית).
- זהר א-דין, צאלח. (1994), תאריך אלמוסלמין אל מוחדין א- דרוז (ההיסטוריה של המוסלמים מייחדי האל "הדרוזים") הוצאת המרכז הערבי, בירות. (ערבית).
- חסין כאמל. (1968) טאאף א-דרוז. - תאריכהא ועקאידהא (העדה הדרוזית- היסטוריה ואמונה) בית התרבות מצריים. (ערבית).
- חתי, פ. (1978) לבנאן פי א-תאריך (לבנון בהיסטוריה). בית התרבות , בירות.
- לאנדאו, מ. יעקב. המיעוט הערבי בישראל 1967 – 1991 היבטים פוליטיים, הוצאת האוניברסיטה העברית, 1993.
- מקארם, סאמי. (2004) "א-תקיייה" באסלאם, הוצאת המורשת הדרוזית, לונדון. (ערבית).
- מנצור, רדואן (2015), "ייחוד האל בין תופעה מתפתחת לבין יצר אנושי מובנה". - radwan (mansour< 2016/12<mcd.org.il)
- נג'אר, ע. (1965) מד'הב א-דרוז ואלתוחיד, (אסכולת הדרוזים וייחוד האל), דאר אל-מעארף, מצריים. (ערבית).
- ניסים דנה (1998). הדרוזים , הוצאת אוניברסיטת בר אילן, ישראל.

ניסים , דנה. (עורך). סאלח, שכיב. (1998) "עיקרי האמונה הדרוזית", הוצאת אוניברסיטת בר אילן, רמת גן.

סאלח, שכיב. (1989) תולדות הדרוזים, הוצאת אוניברסיטת בר אילן, דף ינוי בע"מ, ירושלים.

סלמאן, פלאח, (2000), הדרוזים במזרח התיכון. הוצאת משרד הביטחון, כתר, ירושלים.

סלימאן.תאופיק (1963) אצ'ואא עלא תאריך מד'הב אתוחיד. (אורות לעבר ההיסטוריה של אסכולת הייחוד), בירות. (ערבית).

Almog, O. The Druze Society in Israel (<http://www.peopleil.org/book.aspx?bid=8>.
Date of ccess:20/06/2016,2008)

1. Burckhardt, J.L.(1822), Travels in Syria and the Holy Land, London.
 2. Cristofaro, J. D. et al. Afghan Hindu Kush: where Eurasian sub-continent gene (flows converge. PLoS One 8, e76748, doi: 10.1371/journal.pone.0076748 2013)
 3. Firro, K.(1992) A History of the Druzes Vol. 1 EJ Brill.
 4. Hitti P.K(2014): The Origins of the Druze People and Religion. NetlancersInc.
 5. Hitti, P. K. The origins of the Druze people and religion, with extracts from their sacred writings (Columbia University Press, 1928).
 6. <http://www.pewforum.org/2012/12/18/global-religious-landscape-exec/>
- Nissim, D. The Druze in the Middle East: their faith, leadership, identity and status 116 – 129 . (Sussex Academic Press, 2003)
- . Jamal Zidan, Dan Beb-Avraham, Shai Carmi, TaiseerMaray , Eitan Friedman & Gil Atzmon. Genotyping of geographically diverse Druze trios reveals substructure and a recent bottleneck. European Journal of Human GENETIES (2014)
- . Lazaridis, I. et al. Genomic insights into the origin of farming in the ancient Near East. Nature 536, 419–424, doi: 10.1038/nature19310 (2016)
- .Lazaridis, I. et al. Genomic insights into the origin of farming in the ancient Near East. Nature 536, 419–424, doi: 10.1038/nature19310 (2016)
- . Lafromboise, T. Hardin, I. Coleman, K.&Gerton, J. (1993). Psychological impact of biculturalism: Evidence and Theory. Psychological Bulletin, 114, 395-412.
- . Peacock, A. C. The Great Seljuk Empire (Edinburgh University Press, 2015)

- . radwan, C. K. The sweet burden: constructing & contesting Druze heritage and identity in Lebanon (Graduate Theses and Dissertations.
<http://scholarcommons.ust.edu/etd/6132.Date> of access:20/06/2016, 2016
- . [Scarlett Marshall](#), [Ranajit Das](#), Mehdi Pirooznia & [Eran Elhaik](#). Reconstructing Druze population history. Scientific Reports 6, Article number: 35837 (2016)
 doi:10.1038/srep35837
- . Shlush, L.I. et al The Druze: a population genetic refugium of the Near East. PLoS. (One 3, e2015, 2008)
- . Smith, A. (1998). *Nationalism and modernism*. London and New York: Routledge.
- . Tarkhnishvili, D., Gavashelishvili, A., Murtskhvaladze, M., Gabelaia, M. & Tevzadze, G. Human paternal lineages, languages, and environment in the Caucasus. Hum. Biol. (86, 113–130, doi: 10.3378/027.086.0205 2014)
- . Yardumian, A. & Schurr, T. G. Who are the Anatolian Turks?
 (Anthropol. Archeol. Eurasia 50, 6–42, doi: 10.2753/AAE1061-1959500101 (2011)
- . Zidan, J. et al. Genotyping of geographically diverse Druze trios reveals substructure and recent bottleneck .Eur. J. Hum. Genet. 23, 1093 -1099, doi: (10.1038/ejhg.2014.218, 2003)